

Año LXXVII. urtea

264 · 2016

Príncipe de Viana

Joxemiel Bidador
(1970-2010)

SEPARATA

**Alexander Tapia Perurena,
Iruñeko olerkaria**

Bere lanaren azterketa estilistikoa

Joxemiel BIDADOR

Sumario / Aurkibidea

Príncipe de Viana

Año LXXVII · nº 264 · enero-abril 2016

LXXVII. urtea · 264. zk. · 2016ko urtarrila-apirila

JOXEMIEL BIDADOR (1970-2010)

Aurkezpena / Presentación

Idoia Sara 7

Euskararen eta euskal literaturaren historia Nafarroan

La historia del euskera y la literatura vasca en Navarra

Euskal formulakuntzaren hurbiltze baterako 17

Irudimenaren klasikoak euskal literaturan. Eliz idazleek irudimena erabiltzen: antologia txikia 85

Biktoriano Huiziri buruzko berri laburra (1860-1938) 97

On Kixote Nafarroan 107

Idazlearen aita 113

Aitatxorengandik jarrera literarioaz ikasten 123

Alexander Tapia Perurena, Iruñeko olerkaria. Bere lanaren azterketa estilistikoa 131

Alexander Tapia Perurena. 21 olerki aurkitu berriak 147

Kattalin Umezurtza antzerki lana 177

Jose Agerrereren olerkigintza osatzen (I) 199

Jose Agerrereren olerkigintza osatzen (eta II) 239

Euskararen memoria Nafarroan 36ko gerran: Larrekoren *Gerla urte gezur urte* 279

Gerraurreko euskalgintza nafarraren afera dokumentala: erantzun garbi gabeko galdera zenbait 293

Prólogo a *Capítulos de la historia del euskera* 303

Prólogo a *Toponimia navarra* 309

Sumario / Aurkibidea

Kazetaritzaren historia Nafarroan / La historia del periodismo en Navarra	
<u>Pablo Fermin Irigarai <i>Larreko</i>: Nafarroako euskal kazetaritzaren aitagoia</u>	315
<u>Nafarroako euskal idazle handi bat: Manezaundi</u>	341
<u>El euskara en los medios de comunicación navarros durante el siglo XX: incidencia de la ley del vascuence en la información</u>	353
Erriberako euskalaritzaren historia / La historia de la vascolología de la Ribera	
<u>Ribera de Navarra y euskara, siglo XX. Historia de un encuentro insoslayable</u>	367
<u>Los académicos de la Ribera: Peralta, Iribarren y Garde</u>	405
<u>Obra histórico-literaria de Juan Pascual Esteban Chavarría</u>	429
<u>Obra histórico-literaria de José Joaquín Montoro Sagasti</u>	453
<u>Eusebio López: impresor y vascófilo lodosano</u>	459
<u>Joxemiel Bidador González: bibliografía</u>	473
LOS TRABAJOS Y LOS DÍAS DEL AÑO 2015 / 2015eko LANAK ETA EGUNAK	
<u>Tesis doctorales sobre temática navarra de ciencias humanas, sociales y jurídicas</u>	479
<u>Congresos, jornadas, seminarios y proyectos de investigación de historiadores e historiadoras de la Universidad Pública de Navarra</u>	
<u>Zuriñe Sainz Pascual</u>	489
<u>Congresos, jornadas y seminarios de la Universidad de Navarra sobre ciencias humanas y sociales</u>	
<u>Fina Trèmols i Garanger</u>	495
<u>Producción literaria de autores y autoras navarras</u>	
<u>Mikel Zuza Viniegra</u>	503
<u>Nafar literaturaren uzta</u>	
<u>Ángel Erro Jiménez</u>	507
<u>El pintor Miguel Echauri</u>	
<u>Emilio Quintanilla Martínez</u>	511
<u>Imaginación y talento frente a los recortes. Las artes escénicas en Navarra</u>	
<u>Alicia Ezker Calvo</u>	521
<u>Mucho que contar, mucho por andar</u>	
<u>Marta Artica Zurano</u>	539
<u>Etnografía, folclore y cultura tradicional</u>	
<u>David Mariezkurrena Iturmendi</u>	547
<u>Turismo y actividades culturales en Navarra</u>	
<u>Ainhoa Aguirre Lasa</u>	553
<u>Currículums</u>	561
<u>Analytic Summary</u>	565
<u>Normas para la presentación de originales / Idazlanak aurkezteko arauak</u>	571

Alexander Tapia Perurena, Iruñeko olerkaria

Bere lanaren azterketa estilistikoa*

Joxemiel BIDADOR

ALEXANDER TAPIA PERURENA, IRUÑEKO OLERKARIA (1899-1957)

Gutxisko da Alexander Tapiaz euskal literaturaren ikerlariak esan dutena¹. Ez da bakarra, bainan norberak bere arantzak baditu, eta lerrook izkiriartzen dituen honek, iruñarra izaki, Tapiarekiko mindura darama barnean. Bada, inoiz izan al dira garai onak lirikarako? Neronek ez ditut ezagutu behinik-behin. Lot gaitezen gaira, ordea, eta probes dezagun aukera zerbait tajuzko ekartzeko².

Olerkari iruñarraren berreskurapenerako emandako lehenbiziko urratsa jaio zeneko mendeurrenarekin etorri zen. Urte hartan, 1999an alegia, Iruñeko Udalaren euskara teknikaria den Iñaki Azkonaren laguntza ezin eskergarriagoz, Alexander Tapiaren olerki antologia bat atera genuen, sarrera umil eta hitz-atze bizkarroi batekin. Ondoren etorriko zen hitzaldi ziklo xumea Tapia eta bere garaiaren inguruan. Hurrengo emaitza Bidegileak bilduman Satrustegik onduriko kaierra zatekeen. Eta azken saioa Biurdana Institutukoek urtero antolatzen duten irakurketa publikoa izan zen, bada, 2006ko edizioan

* I. Azkona Huércanos eta J. K. Lopez-Mugartza (koord.), *Alexander Tapia Perurena, Iruñeko olerkaria*. 50 urte, Pamplona-Iruña, Iruñeko Udala, 2008, 29-50.

1 J. Bidador, «Alejandro Tapia Perurena olerkari iruindarrak», *Nafarkaria*, 1997-8-18; *idem*, «Alexander Tapia, Lauaxeta iruñarra», *Nabarra*, 45 zbk., 2004ko abendua, 26-27 or.; J. M. Satrustegi, *Alexander Tapia Perurena*, Bidegileak bilduma, Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2000; Alexander Tapia, *Olerki-lanak*, Iruña, Iruñeko Udala, 1999, Joxemiel Bidadorrek apailatua; A. Tapia Perurena, 50 urte jardunaldietako errezitaldia. Liburuxka, Iruñeko udala eta Nafar Ateneoa, Iruña 2007ko maiatza.

2 Jardunaldi hauek egiten ari zirela, kexu agertzen zen Iñaki Echarte Vidaurre olerkari iruindarra bere blog pertsonalean, Tapiaren poemak euskara hutsez eman zituelako argitara Iruñeko Udalak, eta erdalduna izanki, ezin zuelako irakurri. Milaka kasuan bakarra delakoan nago, zoritxarrez.

Larreko, Manezaundi eta Tapiaren testuak irakurri baitziren. Ostean, eta neurri handi batean bitartean ere, isiltasuna berriz. Saiakeraren bat izan da urte hauetan Tapiaren ekarpena Nafarroako bigarren hezkuntzako kurrikulumean sarrarazteko, baina labur joan zen, eta ez dirudi zehaztu gabe dagoen hurrengo kurrikulumean sartuko denik. Tamalez, historiak temati errepikatzekeo ohitura makurra dauka.

Mendeurrenaren ospakizunetan emandako ber arrazoiak ekar ditzakegu oraingoan gure poetaren ahanztura alde edo moldez azaltzeko. Batetik, olerkari haundien garaian idatzi zuen, eta Lizardi, Lauaxeta zein Orixe ondoan izanik, zailsko zatekeen beste inoren ahotsa berebiziko indarrez adieraztea. Bestalde, Alexander Tapia nafarra zen, eta gerrateak txoria isilarazi bazuen, gaurdainoko zabarkeriak eta intolerantziak mututu eta mututzen du haren kantua oraingoz.

Tapiatarrek mende akaberako Iruñe hertsia hartan hain ugariak ziren denda horietako batean zuten bizibidea, ezko eta txokolate saltzaile, orain gutxi arte Ebano boutique esotikoak bere jantzi koloretsuak pausatzeko izan dituen egoitza berean. Alexander 1899ko abuztuaren 11an jaio zen, eta seguroenik, premu ez izatearen kariaz, bost haurridetan hirugarrena baitzen, dendan aritu behar izan ez zuelako edo, ikasteari ekin zion luzaro eta guritsu, hiriburu nafarretik Europarantz, Parisen hiru urte eta Alemanian beste bost higatuz³. Atzerrian zegoela euskarazko bere lehenbiziko olerkiak ezagutaraztera eman zituen, alabaina, jakin badakigu euskaldunberria zela, Aitzolek publiko egin zuenez:

Entre nuestros mejores y más acreditados vates debemos enumerar a Tapia Peru-rena, el romántico selecto y atildado poeta, de inspiración viva y fecunda que, además, cuenta en su haber el mérito extraordinario de ser excelente poeta en una lengua que fue adquirida mediante el estudio, ya que de ella, en su juventud, no supo ni una sola palabra⁴.

Ez dakigu zehatz-mehatz noiz, nola eta norekin hasi zen euskara ikasten. Honetaz Sarustegik deus gutxi argitu zigun idazlearen alargunari hartu zizkion paperetatik, nahiz eta Tapiaren hitzak berak bai eskaini:

O, au tamal aundia! Nere gurasoak euzkotarrak eta euzkeldunak izan arren etzidaten euzkera erakutsi [...] *Euzkadiko* uri nagusi zar ta eder batian sortua, nere inguruan erdera baizik ez nuen aditzen... Orduan sortu zitzaidan euzkera ikasteko gogo bizi-biziya, bañan zoritxarrez ikaskintzak orain lez, asti gutxi uzten zidaten. Ala ere pixkaka pixkaka zerbait egin dut eta orain nere anayakin nere gurasoen elian aritzeko banaiz. Ez naiz ordea emen geldituko aurrera narraike erdera bezin ongi edo hobekigo al badadi ikasi arte [...] Baño ez uste, nere anai maitiak, arroturik nagoela, ez! Badakit

3 Nonbait, Alemaniara joan ahal izatearena Aingeru Irigarairi zor zitzaion, izan ere, medikua baitzen hara joatekoa zena, baina ezinean, Tapiari luzatu zion eskaintza.

4 J. Ariztimuño «Aitzol», «Nuestros poetas: el actual florecer de la poesía euskaldun», *El Pueblo Vasco*, 1935-4-21, in I. Aranbarri eta K. Izagirre, *Gerraurreko literatur kritika*, Aita Santi Onaindia Beka 1993, Bilbo, Labayru Ikastegia eta Amorebieta-Etxanoko Udala, 1996, 347 or.

nere egin bearra bete bakar-bakarrik egin dutela. Bai, nere ustez abertzaliak diran esaten duten guztiak biz-piru-lau urtetan ezpadute euskera ikasten ezтира benetako abertzaliak, ezтира biotzezko baizik, mingañezko, gezurrezko abertzaliak⁵.

Gurasoak euskaldunak baziren ere ez zuten euskaraz egiten etxean. Aita lesakarra eta ama Goizuetakoa. Udaldietan Leitzara joateko ohitura bazuten, osaba-izeba eta lehen-gusuen hango Perurenatarren etxera. Joxe lehengusua, herriko idazkari eta jeltzale porrokatua izan zena, kasualki *La Voz de Navarra*-ko euskal kolaboratzailea ere izan zen, Joseba Imanol izenpean, Alexanderrek kudeatzen zuen txokoan hain zuzen ere. Ideologikoki Alexanderren gurasoak karlistak ziren, eta horixe izan bide zen arrazoietakoa bat euskara etxean ez ikasteko. Alabaina, Euskal Herriarekiko maitasuna gurasoengandik jaso zuen idazleak, berauk idatzi bezala, eta hortaz, euskararen transmisioa eten izana hiriak berekin zuen azturari zorko zitzaion seguruago ere:

O, au tamal aundia! Nere gurasoak euzkotarrak eta euzkeldunak izan arren etzidaten euzkera erakutsi. Bai ordia nere aberria maitatzen. Nere aita azken gudan uskurtz ta aberriaren alde z gogor egiteko ibili zan, lerrenak egin zituan karlatarren gandik aberriaren gaizkakundia etorriko zela, letorkela uste zabalako, bere bizitza guzian aberriaren alde bere zañetako odol guztia ixurita ere gerturik egon da, bere biotzian abertzale sutsua dalako. Bere ezpañetatik ikasi nuen *Euzkadi* eta euzkera maitatzen⁶.

Europatik etxera itzuli zenean, lehengusua ere zuen Ilundain irina merkatariaren kontuak eraman zituen Alexanderrek, irakaskuntzan erabatez sartu aurretik. Zekizkien hizkuntzei esker ez omen zuen arazo haundiegirik lana egin ahal izateko, eta denbora gehien Aldapa karrikako bere etxean eman arren, Lekarozko ikastetxean ere euskara irakasle gisa jardun zuen bulta batez. Tenore horretaz ari bide zen «Baztango mendiak» olerkian zihardunean:

Nik maite zaituztet Baztango mendiak
Udalen yorian iratzez yantziak
Igaro baintun zuen nagalean
Urterik onenak gaztetasunean
Baztango mendiak nere gaztaroko
Poz eta atsekaben mintzoge-lekuko!

Baztanen hiru bat urte eman zituen, Lekarozko erretorea zen Bingen Agirrebarrena lehengusuaren etxean. Han zegoela, bestalde, Azkuek aitzinaratu *Erizkizundi Irukoitza* galdetegiaren erantzunak jaso zituen bertako Paula Etxenike 75 urteko andrearengandik, nahiz, iduri denez eta Ana Maria Etxaideri jarraikiz, kaier huraxek desagerturik dirauen egun⁷.

5 J. M. Satrustegi, «Tapia olerkari izkutua»; A. Tapia, *op. cit.*, 113 or.

6 J. M. Satrustegi, *op. cit.*

7 A. M. Etxaide, *Erizkizundi Irukoitza*, Bilbo, Euskaltzaindia, 1984, Iker-3.

Alexanderren lehenbiziko poemak *Euzkadi* egunkariaren euskal orrian agertu ziren 1921erako: «Amatxo», «Txori Gascua», «Oñazez»... Gerra aurreko EAJk izan zuen egunkaririk sendoen bezain eraginkorrena 1913an sortu zen, hala ere, 1919ra arte ez zuen euskarazko txoko finkorik izan. Urte hartatik, «Egunekua» zeritzan saila hasi zen kaleratzen Ebaristo Bustintza *Kirikiño* idazlearen eskutik. Orduko euskal prentsaren ezagule aparta, Azkueren kolaboratzaile nekazina izan zen *Ibaizabal* aldizkariaren ehundik gorako zenbakietan. Kirikiñok zerabilen euskara garbizalea zen, Arana-Goirik hitz berriez ziprztinduriko bizkaiera, eta Euskaltzaindia sortu berria bazen ere, geroantzean eredu garbizalearen maisua izan zen Kirikiño, hainbat kazetari nafarrentzat ere bai, tartean Agerre eta Tapia. Bustintza hil ostean, honela idatzi zuen Iruña'tar Alexanderrek *Amayur* astekarian 1932an:

Kirikiño begikoa! Kirikiño aztugaitza! Zurekin zor bat daukat aztugaitza! Zurekin zor bat daukat aspaldi. Ta aspaldi zor ori ordaindu gogo bizi-bizian nagokizu. Zein ona izan zinan beti neretzat! Aita bezenbat maite zindudan. Eta ezta arritzekoa: euskel idazle banaiz, bearrik zu, Kirikiño maitea. Lenengo aldiz, euskeraz idazten oraindik ezereza nintzala, lan apal-apal bat igorri nizuenean *Euzkadi*-n argitaldu zenezan, bereala txaloka asi zintzaidan, ta ordudanik, nolako abegi ona egiten zenien nere idazkai guziei!⁸.

Bustintzak *Euzkadi*-n utzitako hutsunea Orixek bete zuen 1919-1931 bitartean eta Lauaxetak 1931-1936 bitartean. Lehenbizikoak utzitako eragina txikia oso, Jesusen konpainia laga berririk, mistikaz kezkatuegirik edo. Lauaxetak eginiko lanak, ordea, hats luzeagokoa izan zen. Orixek sarraraziriko «Gaurko ebanjelioa» azpisaila «Azalpenak» zeritzanarekin ordezkatu zuen, non ezein gaiari buruzko iruzkinak egiten zituen, literaturaz, politikaz zein kirolaz, kazetaritza modernoagoa eginez. Kirikiñooren ostean, bada, Lauaxeta izan zen Tapiaren eredu periodistikoa.

Nafarroako prentsa jeltzaleak ere berebiziko tokia eman zion euskarari. *Napartarra*-k %20a agertu zuen euskaraz 1911-1918 bitartean. *La Voz de Navarra* egunkaria 1923-1936 bitartean agertu zen, eta euskarari toki eskasagoa eman bazion ere, urte horietan guztietan osotara euskaraz agerikoa ez zen undatsa izan. Azkeneko lau urteetako zuzendaria Joxe Agerre izan zen, euskaltzain eta poeta emankorra, euskarazko kolaborazioak agertzeari garrantzizko bultzada eman ziona. Zuzendaritza hartu eta gutxira *La Voz*-ek euskal txoko finkoa izan zuen, Alexander Tapiak berak kudeatua, «Egunekua» ere deitu zena eta azkeneko orrialdean egunero agertzen hasi zena. *Euzkadi*-tik honela agurtu zuen Lauaxetak:

El Día, La Gaceta del Norte, Tierra Vasca eta *Euzkadi* ziran orain arte euskel atalak argitalduten ixan dabezanak, baña beste lankide jator bat agertu yaku, *La Voz de Navarra* izparringija. Egunekua deritxo bere sail txukunari, pozarren gagoz egunez egun geure ele oni biar yakon lotsea emoten dautsogulako. Geure zorijonak artu begiz Iru-lar azkarra geure adizkide mina, Larreko irakasle gorengua, gaste guztijok bijotzean

8 J. Bidador, *Euskara Iruñeko kazetaritzan (1930-1936): testu antologia II*, Iruñeko Udala, 2003, 258 or.

daunkogun bixar zuridun idazle jatorra, Agerre, Tapia, Perurena ta beste idazle asko dira Nabarra aldian. Orrein lanak non batu ixando dogu orain, eskerrak eguneroko eder orri. Geure zorijonik bijozkorrenak egiten dautsoguz ta bide ortez jarri dagijan laguntza eskeintzen dautzegu.

Iruñeko jeltzaleen gerra aurretiko azken argitalpena *Amayur* astekaria izan zen, 1931-1936 bitartean ageri zena. *Amayur*-ek euskaraz atera zituen kolaborazioak ugari izan ziren; batzuk gainontzeko prentsa jeltzalean agerturiko testu berak ziren, beste batzuk, ordea, zuzenean Euskal Herri osotik Nafarroara igorriak; beste kasuetan euskal literatura klasikotik aukeraturiko pasarteak ziren, eta azkenik kazetari nafarrek berek ekoiztutakoak ziren argitaratuak: Bipimi baztandarra, Gorospeldarra, Oiantxori, Izparkari eta beste ezizen oraino ilunekin batera, Larreko, Manezaundi, Agerre edota Tapia. Kazetari emankorra, Tapiak ez zuen gutxi idatzi argitalpen jeltzale guztietan: *Euzkadi*, *Kaiku*, *El Día* eta aipatu bi nafarretan, baita Buenos Airesko *La Baskonia* eta *Laurak bat* argitalpenetan ere, euskaraz zein erdaraz, poesia zein prosa. Zenbaitetan, gainera, kolaborazio bera agertzen zen argitalpen ezberdinetan, beste idazlerekin ere gertatzen zen antzera, idazle bakoitzaren lanak Euskal Herri mailan ezagutzeko gauza eraginkorra izan zitekeena. Ezagutaratze saio horretan, berriz, bazen galga egin zezakeena, ezizenak erabiltzearena alegia. Pentsa bedi zenbat diren oraino ezezagun ditugun idazleak goitizen ilunen atzean kukuturik. Ez zen hau Tapiaren kasua, nahiz eta guztietan Iruña'tar Alexander gaitzizenaz sinatu, edo I'tar A. akronimo soilaz. Honetarako idazle bakoitzak zitzakeen arrazoen artean Tapiak berea aipatu zigun:

Emen dagortzudan idazkitxua on bazaitzu argitaldu ezazu gure izparringian; on ezpatzaizu nai duzuna egizu. Baño, arren, ez agertu nere izen abizenak, nere sendiya karlatarra da ta ez dut nai jakitea nik zuekin idazten dutela⁹.

Itzul gaitezen, baina, Tapiaren olerkigintzara. Esan bezala bere lehenbiziko poemak prentsa jeltzalean agertu ziren. Euskal Esnalea aldizkariaren orriotan 1925ean hasi zen argitaratzen. «Zoruna» eta «Itundasuna», Paristik igorriak diren maitasunezko olerki pareta dugu, Shelley poemagile erromantiko ingelesaren bertsoak goiburu dituztelarik. Hurrengo urtean ere Paristik bidalduko «Agur» eta «Gallurrarontz» poemak azaldu ziren Donostiako aldizkarian. 1927an, berriz, «Miren Josune» olerki luzanga agertarazi zuen beste bidaltoki berri batetik baina, izan ere, urte horretarako Bilbon baikenuen idazle iruindarra. Alabaina, azken honen lehenbiziko zirriborroa egina zuen ordurako jada, Euskaltzaindiak Etxarri-Aranatzen 1923an eginiko Euskal Jairako aurkeztu baitzuen.

Tapia Perurenaren lana ez zatekeen oharkabean pasatuko, eta gerratearen aitzineko urteetan burutu ziren «Olerti Egun»-etan parte hartu zutenen artean zegoen. Ezagun da Euskaltzalekoek zazpi ekitaldi antolatutako zituztela, «Eusko Olerkiak» izenpean, 1930ez geroz, eta Tapiak lehenbiziko lauetara aurkeztu zituen bere olerkiak: Errenterian,

9 J. Satrustegi, *op.cit.*

Tolosan, Hernanin eta Urretxun burututakoetan alegia. 1927an sortu zen Euskaltzaleak Bazkuna elkarte, Aitzolen inguruan bildu ideologia abertzaleko olerkari gaztez elikaturik. Pizkundeko egile hauek bi berrikuntzetan oinarritzen zuten haien ekoizpen literarioa, hala nola, berriztapen linguistikoa, Aranaren *Lecciones de ortografía del euskera bizkaíno* lanean oinarriturik, eta gaiari zegokiona. Lehenbizikoak kritika ugari erakarri zituen, euskara herrikoiago baten alde, Altube eta Mokoroa aipa daitezkeela; bigarrenak, ordea, Aitzolen beraren etsipen logistikoa bultzatu zuen, asmo abertzaleak lortzen ez zirelako.

Lehenbiziko Olerti Eguneko poesiak jaso zituen liburua Aitzolen sarrera batekin agertu zen. Nahiz jakina da Erreteriko sariketa hau Lauaxetak irabazi zuela «Maitale kutuna» lanarekin, ez zitzaion Aitzoli olerkari nabarmengarri bakarra suertatu; Tapiaren ekoizpena Lizardirenarekin batera kokatu zuen baikor:

Euskerari bide berriak idikitzearren, bide xiurrak utzita zabaleera jo dezan, almen bikañeko olerkariak agertu zaizkigu, Agirre jauna, Lizardi izenordez, eta Tapia'tar Alexander, Iruñekoa [...] Atzerrian Tapiak asmatutako «Txori mindua» irudikementsuaz indartua arkitzen degu: ekaitz zaterra biziki lenengo zatian, erri-miña zorrozki bigarrenean gure irudimenari adierazten dizkio. Euskeraren malda gora erkatzen dijoazten olerkari oien lan zailak, elertientzako onurakorrak zaizkigu egitan¹⁰.

Bigarren olerki gudian saria etxean geratu zen, Tolosan, Lizardik irabazi baitzuen. Hartan Lauaxeta, Mourlane Mitxelena eta Orixe izan ziren epaimahaian, eta nonbait, ebatzitakoa ez zen ororen gustukoa izan. Lauaxetaren deskarguzko hitzotan Tapiaren gainean zuen juzkua ikus daiteke:

Tapia Perurena be olerkari ospatsuba dogu. Sarri orri onetan esan dot geuren egunetako olerkarijetan puntarengo bat dogula Tapia jauna. Neurekiko Musset jaunaren «Orrilla-gaba»ren antz larregi dau bere olerkijak¹¹.

Orixeren epaia, berriz, ona izatearekin, okerrago badateke:

Tapiak baditu olerkari-doiak, ez urriak, eta egin du lana batzaldi orietarako, baina au ere negarbera antxa da. Biotzaldi guziak naigabe egiten dituzten orietakoa dirudi «Txori mindua» ta «Olerkariaren gaua» baino «Seaska ondoan» osasuntsugoa du, antzera egiña ba da ere¹².

10 J. Ariztimuño «Aitzol», «Itzaurrea», *Eusko Olerkiak: Erreteriko Olerti Jaietarako eratu zan olerti gudara bidaldutakoenetatik autuak*, Donostia, Euskaltzaleak, 1930, 20-22 or.

11 E. Urkiaga «Lauaxeta», «Euzko-olerkiak», *Euzkadi*, 1932-8-14, in Aranbarri eta Izagirre, *op. cit.*, 167 or.

12 N. Ormaetxea «Orixe», «Eusko-olerkiak», *El Día*, 1932-9-11, in Aranbarri eta Izagirre, *op. cit.*, 176 or. Orixe-ri erantzun zion Tapiak «Baztango mendiak» olerkian: «Norbaitek esan du zerela negarti / Oi, zure barruan sartu al baledi!».

Ez zen horretan geratu, baina, Orixeren kritika, eta Jauregik –Jautarkol– ere Tapiarekiko zuen juzkuarekin bat etorriz, Tomas Agirrerengandik aldendu zen. Honek, Agirrek¹³, honela ziotsan Tapiaz:

Ez nun egundo irakurri olerkari onen lanik. Astiro ta arretaz aztertu det oraingoa: «Olerkariaren gaua» Nork abestu du eusko-elerti barrutian, elegia olerki-muetan, onek bestean? Badu olerkari onek oi ez daben zerbait. Asmamen yaukala, agian. Neurtitzak estuki darizkio. Artegatasunak zastaturik noizbait; ituntasunak erremin-durik besteetan; abertzaletasunak suturik beti. Betorkigu sarrigo olerkari yaioa. Demaiogun emen bidezko dun gorasarrea. Dasaiogun berriro Olerti, neska gazte lirainaren agoan jarri zuna. Bereolaxen mintzatuko zaizko Aberria eta Ama-euskera:

«Eta gañera, abes egizu. olerkari maite orrek.
Ez bekizu, ez inondik, ixildu eztarria.
Abestu gelditu gabe, erestia izango zaizu
Gogoaren atsedena, biotzaren ezitia»

Ara emen «Olerkariaren gaua»-ren gogaia. Gauaren ixiltasunean, maiz gogaltzen du gure erriaren etorkizuna. Negarra du begietan. Neska lirain eder bat agertzen zaio. Ikutu utsez ezerezen dio miña. Eresi samur goxoa darío emeki. Olerkari gaxoa, zein da zure miña? Zure itz ederrez oñazeak berrinaz gaurko. Goazen eusko-olerkietara¹⁴.

Haratago joan zen oraino Jose Artetxe Tapiaz egin zuen iruzkinean, eta Orixek onartzen ez zuen horrengatik beragatik bereziki nabarmendu zuen olerkari iruñarra; Lizardiaren dohaiez jardun ostean, haren kontrapuntua zelako edo:

Este sí que no se recata como Lizardi. Al contrario que el poeta zarauztarra éste habla de dentro a fuera. Ingenuamente, sencillamente, el poeta desgrana todos sus efluvios íntimos. Los accidentes exteriores variarían la nota que se haya de oír. Los diversos momentos emocionales harán también variar la poesía, por lo mismo que Tapia parece un sensitivo. Y aún hacen desear al lector que se produzca la sacudida por ver la reacción que se opera en el alma del poeta y gustar qué apacible y melancólica nota sea la que se escribe a impulsos de la fiebre creadora de Tapia Perurena. A través de la poesía de Tapia se ve a a su autor. Hay sinceridad transparente. No oculta un solo matiz del pensamiento. Su canto a la patria despreciada por sus hijos trasluce ese aspecto. Un gran poeta Tapia. Una gran promesa a través de sus jóvenes años. Preparémonos a gustar las esencias delicadas con que habrá de obsequiarnos el estro de este poeta que gusta de buscar alivio a su sed de inspiración en las fuentes íntimas. Ciertamente a poco que sea aprovecharlas ellas devienen a ser inagotables¹⁵.

13 T. Agirre, garaiko idazlea, errexildarra, Barrensoero ezizenez ezaguna. Olerki lehiaketetan aritua. Literatur kritikaria Euzkadi-n.

14 T. Agirre, «Gure olerkariak, Eusko-olerkiak», *Jakintza*, I., 1933.eko Urtarrila-Otsaila, in Aranbarri eta Izagirre, *op. cit.*, 215 or.

15 J. Artetxe, «Poesías vascas», *El Día*, 1932-IX-23, in Aranbarri eta Izagirre, *op. cit.*, 182 or.

Edozein modutan ere, 1933rako jada gogo-txartuak jotako Aitzol batek oraino laudoriozko hitzak izan zituen urte horretako Eusko Olerkarien laugarren emanaldian Tapiaren jasoriko olerkien goiburua:

Tapia Perurena'tar Alexander gorengoenetako olerkaria zaigu. Ain da ordea gizon apal eta otzana gure olerkari au! Gaurko olerkari ospetsuenetakoak beren olermen biziz sortutako emaitzak, nola ala bilduta, sorta antzean argitaratzen dituzte. Ez ordea, gaurdaiño beintzat, Alexander olerkari yaiok. Onen aratz eta irudipenez aberats diran bertsoak an eta emen sakabanatuak agertzen dira. Yakintza gurean, pozkiro oso Tapia-Perurenarenak ezagun arazi ditugu. Adizkide onexeri Euskaltzaleak dion maitetasun ezaugarritzagatik, ona emen igazko olerki bikaiñenak¹⁶.

Eta halaxe izan zen, bada, 1933ko Eusko Olerkiak bilduman agerturiko olerkiak aurretik ere Aitzolen *Jakintza* aldizkarian agertuak baitzeuden. Aldizkari honetan agertaraziko zituen olerkiren bat oraino, 1935era arte bederen. Euskal olerkarien laugarren aleki honen harian, Jose Artetxek ere bere juzkua plazaratu zuen, hara zer zioen Tapiaren lanaz:

Y en este libro hay sitio para otro poeta vasco destacado, el íntimo Tapia Perurena, tan propicio a desgranar los sentimientos más recónditos de su alma¹⁷.

Urretxun burutu laugarren Olerki Egun honez geroz, Tapiak ez zuen bere burua berriro ere aurkeztu, hau da, Zarautzen, Arrasaten eta Lekeition eginiko edizioetara.

Olerki Egunean parte hartzearen kariaz, nonbait, Tapia olerkaria Aitzolen be-launaldikotzat hartu ohi da. Hainbat gaien aukeraketaz denez bezanbatean, ukaezina litzateke honakoa, horra hor Lizardiren akuilua erabili zituen inspirazio iturrien artean, esaterako, tolosarraren heriotza zela eta onduriko «Biotzean min dut» poema:

Biotzean min dut, min garratz aundia
Negarra darie nere begi oki
Enarak datozen garayez il zaigu
Ain maite genuan olerkari aundi.

Alabaina, Tapiaren ausardia poetikoa zein berrikuntzekiko zaletasuna ez zen izan hurbilean izan zituen hainbat olerkariak bultzaturikoaren tamainakoa. Jon Kortazarrek XX. mendeko euskal literaturaz tajutu ikerketa jada klasikoan, gerra aurreko urteetan euskal poesigintzaren barruan gure Tapia kokatzerakoan zera zioskun: *Una corriente más objetivista y costumbrista guió la producción de Tapia-Perurena*¹⁸, eta Auñamendiko euskal literaturaren gaineko entziklopedian zuzen-zuzenean poeta romántico agertu ziguten, iruzkin haundiagorik egin gabe¹⁹.

16 J. Ariztimuño «Aitzol», «Tapia Perurena'tar Alexander'en olerkiak», *Eusko Olerkiak*, 1933

17 J. Artetxe, «Comentario Literatura Vasca», *Euzkadi*, 1934-7-4, in Aranbarri eta Izagirre, *op. cit.*, 322 or.

18 J. Kortazar, *Literatura Vasca siglo XX*, Donostia, Etor, 1990, 93 or.

19 *Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco: Literatura*, III, Donostia, Auñamendi, 1978, 223.

«Sagardi loretsuak» Tübingenen 1933ko lorailan zegoela sinatu zuen, eta Tübingen-
goa zen Ludwig Uhland olerkariaren idazkiak zituen gustokoak, baita itzulgai ere, Ain-
geru Irigaraik jaso zuen gisaz²⁰. Idazle germaniarren artean ere Heinrich Heine erroman-
tikoa, Friedrich von Schiller edota Goethe handia zituen atsegingarri.

Honakoa zalantzetan jartzeke, Tapiaren olerkietan nabariegi agitzen den hel ezineko
maitasun hitsa litzateke bere ezaugarririk aipagarrienetakoa:

Lore aiñako zera
Lirain eder garbi
So ta ituna gogoan
Sartzen zait emeki
Nerea iñoiz izanen
Ez zeran neska apain
Zai bezaitza Urtzik orren
Garbi eder lirain.

Gudaldiak larriki kolpatu zuen poeta erabat isiltzeraino, Aldapa karrikako bere etxean
ahaztu bezain bakarturik, isiltasunik ozenenean, bere ondokoen soraiotasunean itota.
Egia da bere paperen artean Iñurritza ezizenez sinaturiko olerki luzexka bat ageri dela,
1938ko urriaren 25ean Iruñean sinaturik, honako goiburu hau daramana: «Tapia-
Perurenari, esker ordañez; olerki onek ezer onik badu, zuk irakatsi araei zor». Baina
urtearen harrigarriak ez du gezurtatzen ohikoan esan izan dena gerra osteko euskaltzale
iruiñarrez. Azken urteetan Joxe Agerre lagun minaren eta Leitzako idazkaria izandako
eta *La Voz de Navarra*-ren euskal kolaboratzaile emankorra ere zen Jose Perurena lehen-
gusuaren bisitak zituen lehenarekin lotura bakan. Izan ere, nahiz *Vida Vasca* aldizkarian
ekarpen bakanen bat eskaini zigun, argi aski esan daiteke Tapia poeta eta kazetariaren
ibilbidea 36ko basakeria erdalzaleak eten zuela betiko, behintzat maila agerikoan.

Alexander Tapia Perurena, Iruña'tar Alexander, 1957ko maiatzaren 21an zendu
zen; bere heriotza oharkabean igaro zen orduko komunikabideetan, eta Jose Agerre
izan zen Tapiaren aipamen publikoa egin zuen bakarra, olerkariaren lana gorai-
patzeko nekrologikoa argitaratu emanez *Pregón* aldizkarian. Ia hogeita hamar urte ge-
roago Satrustegi euskaltzainak topatu zituen Tapiaren paper zahar batzuk Kaldereria
karrikako Areta liburudendan, tartean *Kattalin umezurtza* antzertilana, *Egan*-en atera
zena²¹. Arruazukoak egin ohi zuen bezala, paper horiek guztiak, antzerkilana salbu,
ez zituen beste inorekin partekatu. Tapiaz zerbait gehiago jakite aldera alargunarekin
izan zen eta beste paper mordo bat eraman omen zuen, *Bidegileak* saileko kaierra

20 A. Irigarai, *Una geografía diacrónica del euskera en Navarra*, Iruñea, *Diario de Navarra*, 1974, 42-43 or: «Ta-
pia fue un atildado escritor éuscaro y delicado poeta en la misma lengua. Muerto hace unos años en Pamplona,
su ciudad natal, publicó poesías de elevado lirismo [...]. Hombre humilde y de delicados sentimientos escribió
en un hermoso vascuence, que no le venía de la cuna, sin alejarse del acento popular. Poseía una cultura poco
común y tradujo del alemán directamente al vascuence, lo cual no es corriente entre poetas castellanos, algu-
nas poesías de Uhland y otros románticos germanos».

21 J. M. Satrustegi, «Alejandro Tapia Perurena euskal idazlea», *Egan*, 1985, 217-260 or.

osatzeko baliatu zituenak. Aingeru Irigaraik ere ba omen zeukan Tapiaren hainbat paper, finean, Satrustegik geroago eraman zituen batzuen kopia omen direnak. Zenbat ote da paper horietan guztietan argitara gabe dirauena? Guk Irigaraitarrenak ikuskatu ditugu, Jose Angel Irigaraik eskuzabal utzita, eta gutxi baldin bada hortxe orain arte ezezagun irakurgai dagoena, pentsatzekoa da gehiago izan zitekeela²². Edozein modutan ere, ez da zalantzarik iritsi zaizkigunekin nahikoa zaigula Tapiaren idazkintzaren garrantziaz ohartzeko.

LANEN AZTERKETA

Corpusa

Inoren lana aztertzen hasi aurretik behar-beharrezkoa da lan horren bilduma ahalik eta osotuena egitea. Egun Tapiaren 50 bat olerki lan ditugu, 30 bat prentsa kolaborazio eta antzerki lan bakarra. Antzerkiaren kasuan beste lan baten zirriborroak badaude, Onintze eta Lartaunen arteko amodio istorioarena alegia, erdaraz eta euskaraz, zartzuela itxura erakusten duena, hitz lauz eta bertsoz tajatua. Kattalin umezurtza antzerki lanaz ez dut oraingoan jardunen, baina honek erakuts ditzakeen arazoan artean datazioarena dugu. Segurtasun osoz ziurtatu ezin bada ere, gerra osteko lana dela esanen nuke nik, ez baitu gerra aurretiko ohiko gaia erabiltzen, hau da, aberriarena; ez da propaganda jeltzalea egiteko lana beraz, lan morala baizik, antzerki misionalaren tankerakoa zenbaitetan; erakusten duen elementurik esanguratsuena hizkuntzaren erabilera dateke, herrikoa eta freskoa, hiketaren erabilera zabalarekin.

Prentsa kolaborazioei dagokienez, hauek arazotsuagoak dira, eta Tapiaren joan-etorrien ezagutza sakonagoa eskatzen dute, izan ere, iruñarrari egokitu dakizkiokeen hainbat kolaborazio benetan bereak badira, eta hala ematen du, pentsatu beharko genuke gerra aurreko urteetan denboraldiren bat Donostian pasatu zuela, hango prentsa jeltzalean langile edo, seguraski Jose Lekaroz lesakarraren aginduetara, eta ezin ahortzi Tapiaren aita lesakarra ere zela.

Olerki lanak dira, dudarik gabe, Tapiaren ekarpenik interesgarriena, bai kalitatez eta bai kantitatez, eta horretan maila berezia zein pertsonala erdietsi zuelako. Hortaz, aztergai hartuko ditut aipatu 50 olerki horiek. Zerrenda osoa bibliografian dator.

Gaiak

Maitasuna

Alexanderrek erabilitako gai nagusia maitasunarena da. Auñamendikoez jarritako poeta erromantikoaren etiketa ongi datorriko bada. Maitasuna darabiltzen poemen ze-

²² Mendeurrenaren karietara olerki antologia atera zela, Xalbadorreko Mikel Aranburuk «Usotxu vacuna» olerkitxo eman zidan; olerki hau jasotzen zuen orria liburu baten barruan topatu zuen Aranburuk Aretarenean, liburu zahar bat hostokatzen ari zela, kasualki Satrustegik onduriko hitzatzean ateratako olerki bera.

rrenda luzea da oso: «Usotxu vacuna», «Emadan iria», «Itundasuna», «Agur», «Miren Josune», «Lore aiñako zera», «Izanen aiz nerea».

Baina amodioaz ematen duen ikuspegia ez da ikuspegi alaia, malenkoniatsua baizik, tristea, osatu gabekoa, ezinezko amodioa zenbaitetan. Agian jarrera kontua da, poeta jarrera edo, «Maitasun atsegina» poeman bezala, baina batzuetan ematen du Tapiak maitasun porrota ezagutu zuela, sufrikariora iritsi zela maitasunak eramana, esperientzia txarra, eta hortik tonu hits eta eroria: «Mantxikek utzi nau». «Baztango mendiak» olerkiak honen pentsatzeko pista eman dezake. Olerki honetan Baztanen emandako urte gazteak ditu gogoan; han jeltzaletu zen, han euskaldundu zen (hortaz Lekarozko egoitzarena bikoitza izan zen ala irakasle jardun zueneko beste modura ulertu behar da?):

Agur, izki biziz, emesti ta yoran
Bizitzan zati bat dirakurt zuengan.

Mendiak aipatzen ditu, Legate, Auza eta Saioa, baita Mailantz erreka. Azken hau, egungo toponimian behintzat ezagutzen ez den izena, *locus amoenus*-a zatekeen egilearentzat, baina baita tristezia barrenean sartu zion tokia ere. Han zerbait gertatu zen, zehazten ez duena. Baztandik urruti, poeta errekupe ratzen ari da, baina zauriak hortxe dirau. Zein esperientzia mota izan zen Tapiak Mailanzko errekan bizi izan zuena? Maitasuneko, erlijiosoa, politikoa...?

Hel ezinezko maitasuna «Lore aiñako zera». «Geldi arren» olerkian abisu morala luzatzen dio gazteari; gazte ederra doa atsegina bila (zein atsegina da hori, putetara doa?): «Atsegina den motza». «Lore igarra» poeman hirira doan neska pertxentaren esperientzia kontatzen du, lili inartuaren metafora hartuta, hiltzera etxera itzultzera datorrena; baina Tapia eleganteegia da, ez du sekula ezer garbirik aipatzen, iradoki bai baina norberak egin behar du irakurketa.

Batzuetan amodioaren esperientzia triste horren lekukoa baizik ez da poeta, eta zori- txarra pairatzen duena neska. «Usotxu bakunean» neska seduzitzen du galai gaiztoak, eta hortaz amodio tristea izanen da. «Neskato utzia» poeman sukaldean dagoen neska utzi zuen mutilaz gogoratzen da. Besteetan, berriz, poeta bera da pairatzen duena; «Emadan iria» poeman poeta da maitaleari bihotza eskatzen diona; «Itundasuna», «Agur» olerkietan poeta triste dago maitalea urruti dagoelako, baina maitalea aberria ere izan daiteke, eta halako saudade mina da poetak sentitzen duena.

Maitasunaren aurkezpen honetan poetak naturaren erabilera zabala egiten du alegorikoki. Maitalea, neska, usotxua da (askotan erabiltzen den metafora), inoiz eguzkia («Itundasuna»); galai gaiztoa aztorea; maitalearekin egondako denbora kabia; hiria gaiztoa litzateke.

Beste batzuetan ilunagoa izan daiteke alegoria hori eta bide eman dezake interpretazio diferentek egiteko, bai maitasunarekin lotuta edota bai beste gairen batekin ere. «Usotxua» olerkian poetak gaztigua ematen dio usoari ehiztariak harrapa ez dezaten, baina alferrik; «Zoruna», «Gizonaren biotza» *tempus fugit*, zorionaren laburra: «Gure

ustekeri guziak / Orixe dira: liliak». «Gailurrarontz» tonu epikoko olerkian, hasierako tonu alaia aldatzen da lanaren-lanaz poeta mendi gailurrera iristen denean eta hor ikusten duenean mendi honen atzean beste bat dagoela, eta beste bat eta beste bat; etsigarri-gia izan gabe, itxaropenarako toki gutxi uzten du. Zer da, ordea, heldu nahi den mendi horren atzean dagoena? Maitasuna, aberria...

Aberria

Bada olerki luze bat non maitasunaren gaia eta aberriarena hala edo nola txirikordatzen diren: «Olerkariaren gaua». Neska etortzen zaio poetari zauri zaharra berriz ere irekitzera, zergatik zaude hain triste, galdetzen dio; poeta zuhaitz zahar bat bezalakoa da, eguraldi txarraren enbatak pairatzen dituena; neskak bere maitasuna eskaintzen dio baina poetak onartzen ez duenez joateko imintzioa egiten du; orduan poetak esaten dio ez joateko, prest dagoelako zauria berriz irekitzeko; orduan argitzen da maitasun hori aberriarekiko dela; kexu dago poeta beste euskaldunen axolagabekeriarengatik; bien arteko elkarrizketa bukatutakoan, neskak, hau da, olertiak, musu ematen dio poetari indarra eduki dezan aurrera egiteko; poetak eskaera egiten dio inoiz ez uzteko: «Atorkit berriz, ta urgaztearren / Agokit aldamenean».

Aberriaren gaia bi modutara uler daiteke: urruntasunak poetari ematen dion *saudadea* edo herrimina, eta JEL lebaren barruan alderdiaren propaganda ideologikoa aberriaren esnatzerako. Lehenbiziko zentzuan aipa daiteke «Noiz ote» olerkia, non bere gogoaren deskribapena egiten digun, tristezia, desengainua, deserria. Tübingenen idatzi zuen, eta atzepiturik zegoela zioskun; poema obsesibo samarra. Sail honetan ulertu beharko lizateke «Baztango mendiak».

Bigarren zentzu horretan eginiko olerkien artean aipagarriak: «Orain da ordua», «Amayur», «Leitzako emakume abertzale batzakoei», «Anaitasuna» edota «Sagardi loretsuak». Azken honetan metafora ezartzen du aberria=sagardia loretan; sagarrondoaren loreak txuriak dira pinta gorriekin, eta aberria ere txuria da, gorria poetaren odola dela, tonu malenkoniatsua du, eta ez da sobera baikorra.

Honakoak azkenekoak lirateke bere gerra aurreko ekoizpenean, eta bat etorriko lirateke gehiago prosaz eginiko prentsa kolaborazioekin. Horregatik ere, askotan kalitate apaleneko lanak lirateke. Gerra ostean eginiko «Nabarra ene lur» eta «Erregingaia minez» olerkietan ez da horren ageriki JELen ideologia islatzen, eta Nafarroaren ideiak ordezkatzeko du aurreko ideologia. Urte zailak dira, eta beldurra hortxe zegokeen. Bestalde, Tapiarentzako Nafarroaren ideia guztiz bat zetorren gerra aurreko planteamendu ideologikoarekin, eta Campionen ezagutza eta miresmena ez zuten gutxi lagunduko bide horretan. Hortxe dugu «Amayur» olerkiaren leloa: «A orain / Au lotsa / Naparra laidotua». Gerra aurreko lanetara itzuliz, topikoz beteriko poemak dira, ohiko sinbologia guztiarekin: mendia, eguzkia, anaitasuna, elkartzeko beharra, odola...

Tapiak egin zituen poema guztien artean eite narratiboko ia bakarra «Azkatasuna» izenburupean dagoena dugu, 109 koplako hats luzeko olerki abertzalea. Poeta mendira doa eta galtzen da basoan; gautzen du eta halako batean sekulako haize latza hasten du. Haizeari galdetzen dio zergatik dagoen horren haserre, eta honek erantzun askatasuna

behar duelako, atzipetua sentitzen dela haritzen artean; izaturik poeta basotik ateratzen da eta erreka iritsiko da; han ere erreka haserre topatzen du, eta galdetzen dio arrazoia, eta honek dio lei bat duela eta ez dela libre, behar duela askatasuna; erreka ondo zaldi txuria topatu zuen eta bertan igoa hontzak harpatu urretxindorra ikusten du hiltzen; korrika lauoinka itsas labarrera iritsiko da eta itsasoa bareturik ez dagoela arkaitzen kontra egiten duela askatasuna eskatzen; orduan lurraren beraren dardara sentitu zuen askatasuna eske; baina gizakia zitala da, kaxkarra, katamotza lez dabil, ez du askatasuna nahi; euskal herria aske izan dadin eskatzen dio poetak jainkoari eta askatasunari. Poema hobea izan zitekeen bukaera manikeo eta moralista hori ez balu, ideologiari men eginez jaungoikoari halako aipamena egin ez balio bukaeran.

Poema aberkoi hauekin lotuta ere baditugu hainbat pertsoneri eskainitako lanak: «Sabini», non Arana-Goiri lilia den; «Biotzean min dut» Lizardiri eginiko hileta-eresia; «Urretxindorrak igeska», Lizardiri berari eta Loramendiri eginikoak; edota Campioni eskaini «Aunitz urtez». Naturaren erabilera ere aberriaren alor honetan agertzen da. Leitzako emakumeak txoriak dira edo lore sorta, euskara txio-txio hori, eta Leitzako etxeak uso taldea; Campioni eginiko lanean poeta txepetxa da eta maisua zuhaitza; Lizardi eta Bedoña urretxindorrak dira, hil direnak eta Jaunaren mahastietara doazenak...

Erlijioa

Ez du Tapiak poesia erlijiosoa egiten, JELen lema berran barruan pentsa zitekeen bezala. Badu baten bat uneko egoerak eskatua, «Itxedondako artzaia» kasurako, ongi etorria emateko poema Iruñera iritsi gotzai berriari. Guztiarekin txukun samarra bada, alegoria ohikoa badarabil ere: artzaia eta ardiak (alaia den bakanetakoa).

Literatura herrikoiatik abiatutik, «Erregeak digaroz» aipa daiteke, non haurraren ametsa jasotzen den: erregeak datoz eta haurrak oparia eskatzen die gaiztotxo izan dela onartu arren, baina Jesus maite duenez jasoko du. «Gau ona nere errian» Utsubi base-rrian ospatzen den gabonaren deskribapen txukuna dugu.

Baina erlijio horren barruan, eta ezin ukatu Tapiak ere bazuela beste jeltzaleek zuten sentimendu fuerte hura jaungoikoarekiko, badira beste olerki batzuk, finak, non heriotzaren gaia oratzen den. «Lore bikaña», Saizar'tar Maite neskatilari, hil berri dena. «Seaska ondoan» poeman negu arriskutsua eta uda goxoa igaro ostean berriz ere negua iritsi da, eta ninia lur gogorrean geratzeko ederregia denez aingeruek eramaten dute. Saihestezinen tematia, haurraren heriotz ulertezina.

Bestelako gairen bati ere heldu zion Tapiak, baina gutxienekoak ziren hauek, ausaz iturri zitzaizkion egileei aipu zein itzulpen eginez. Hauetako bat «Orein zuria», non Uhland aipatzen duen, oreinak ihes egiten dueneko poema ederra.

Eraginak

Tapiaren paperen artean Lauaxetaren *Arrats beran* liburuaren zenbait olerki daude kopiatutik, nolabait bizkaitarrak Tapiarengan izan zuen eragin poetikoaren erakusgarri. Zaila da gaitegi, garai eta kontestu bera konpartituz Lauaxetaren lanarekin

antzekotasunik ez erakustea, alabaina, maila lexikoan esaterako, Tapiak erabiltzen dituen zenbait hitz Lauaxetak erabilitakoak dira. Gaiei dagokionean hortxe dago Amaiurren gaineko lana. Lizardi, *Urretxindorra*, erreferentziazko poeta ere izan zen Tapiaren-tzat. Zarauzko poetaren heriotza zela eta Tapiak olerki bi idatzi zituen. Baina bestelako aipamenak ere iger daitezke Tapiaren olerkietan: «Sagar loretsua», «Neska urdin jantzia», «Baso itzaltsua», «Andereño beltzarana»... Bere paperetan ere Tene Mujikaren olerki bat dago eskuz idatzia.

Tapiak ez zuen jesuetan ikasi, Orixek edo Lauaxetak bezala, eta ez zuen Estefaniaren eraginik izan, ez zen klasizista bat alegia. Bestalde ez zen intelektualista bat izan, hau da, ez zen poesia hutsaren bilaketa horretan abiatu Lizardik eta beste zenbaitek egin bezala. Neurri batean autodidakta zen, Aitzolen eraginez noski, baina Iruñeko giroan txertaturik, Agerrek eta, agian ere gazteago eta maitemindurikago idazten zuen Manezaundik, zerabilten poetika soilaren zalea ere, eta honekin batera ezin ukatuzkoa da, bestalde, herrikoia eragina.

Errana gelditu da dagoeneko Tapiak ezagutzen zuela Europako literatura, eta haren eragina batzuetan nabaria dela: Uhland, Shelley poeta erromantikoak, baina Goethe maisua eta beste batzuk: Reboul, Florian, Mörike, Schiller...

Forma

Hizkuntza

Nahastura neurtutzat eman liteke Tapiaren euskararena. Lopez Mendizabalen hiztegia oharretan zekarren preseski «Miren Josune» eta «Txori mindua» olerkietan, baina euskara herrikoia zerabilela ezin ukatuzkoa da. Batzuetan hika eta zuka nahasten ditu; «Emadan iria» olerkian maitaleari nokaz ari zaio. Ebakera fonetikoak ere inoiz bazarabiltzen: ai (ari). Euskalkien aberastasunak nafarrera du gidari: gan, oken, ekea, ekezilo, karri, yoa (joa), arpatzen..., baina gainontzeko euskalkien ekarpena guztiz bazter utzi gabe. Bizkaiera: lez, baltz, uledi; gipuzkera: det, degu, dek...

Baina jeltzalea zen neurrian garbizale ere bazitzaigun Tapia, hiztegi aldetik bereziki, Sabino zein Berako Romani jarraikiz: gentzaitsu, donoki, ziñopa, itun, bultzia, etoi, azkespena, bakaldun, aunar, abintz, lobel, orlegi, zitoa, oldoztu, gotzon, anei, oskar...

Morfosintaxiari dagokionean, aditz trinko arkaiko eta berrien endemasekoa erabile-rak garbizaleen esparrura hurbiltzen du iruñarra; *agertu*: zagerz, zagerren, dagertzen, dargerkit; *aurkitu*: narkikeala (aurkitu ahal nuela); *eman*: damaio; *entzun*: dantzuiot, nentzuan; *erantzun*: darantzuiot; *erori*: zerorzkion, berorkio, darorz, darorkio; *esan*: nesake; *eskaini*: daskeintzut; *eskatu*: deskaiot; *estali*: destalzkiote; *hartu*: darke; *igaro*: digaro, digaroz; *igo*: digo; *zaindu*: bezaitza... Eta hauekin batera hainbat kultismo ere: ortze, Urtzi, yoana ailitzait...

Metrika

Tapiak saiakera garbia egin zuen bertsoaritzaren tekniketara hurbiltzeko, edo bederik ere forma herrikoietara. Bertso lerro laburrak zarabilzkien komunzki: nahasten zituen

estrofa mota diferenteak egitura konplexuagoak sortzeko. Bertso lerro luzeak direnean oso zesura markatukoak dira. Bikoak, lauhoak edo koplak, zortzikoak, bertso segida luzeak; 3, 5, 6, 7, 8 silabetako bertsoak gehienetan.

Bestalde aipagarria litzateke poemen arteko luzaera ezberdinak. Badira benetan poema motzak direnak («Neskato utziak», «Sagar loretsuak» edo «Lore aiñako zera»), eta poema luzexkak direnak («Azkatasuna», «Olerkariaren gaua»).

Errima ez oso zaindua; asonanteak paretan eta ezer gutxi gehiago. Poeta gehiago kezkatzen zuen erritmoak, musikalitatea, azentuazioa.

Progresioa

Tapiaren lan poetiko nagusia 15 urteko epean garatu zen, baina ez du progresio haundiegirik erakusten. Horrela ulertzen da olerki zenbait berriz ere argitara ematea urte batzuetako aldearekin aldaketarik gabe: «Usotxu bakuna» *Euzkadi*-n 1922an eta *Argia*-n 1930ean; «Emadan iria» *Euzkadi*-n 1922an eta *Amayur*-en 1932an...

LABURPENA

Alexander Tapia Perurena, Iruñeko Olerkaria. Bere lanaren azterketa estilistikoa

Iruñeko Udala, 2008, 29-50. orrialdeak.

Alexander Tapia Perurenaren (Iruña, 1899-1957) obraren idazkera aztertzen da. Poema batzuek eta antzerki lan batek osatzen dute obra hori. Oso poema lirikoak dira eta naturarekin eta lurrarekin lotutako gaiak jorratzen dituzte, ikuspegi erromantikotik eta humanismo kristautik begiratuta. Garai hartako idazleen euskara erabiltzen du, hagitz kultua eta landua.

Gako-hitzak: Alexander Tapia Perurena; euskal literatura; poesia; Nafarroa.

RESUMEN

Alexander Tapia Perurena, poeta de Pamplona. Análisis estilístico de su obra

Se realiza un estudio estilístico de la obra de Alexander Tapia Perurena (Pamplona, 1899-1957), formada fundamentalmente por poemas y un texto teatral. Sus poemas poseen un tono muy lírico, y tratan sobre temas relacionados con la naturaleza y la tierra. Están tratados desde una perspectiva romántica y humanista cristiana. El euskera que utiliza en sus obras era el habitual entre los escritores de la época, muy culto y elaborado.

Palabras clave: Alexander Tapia Perurena; literatura vasca; poesía; Navarra.

ABSTRACT

Alexander Tapia Perurena, Pamplona-born poet. Stylistic analysis of his work

The article provides a stylistic study of the work of Alexander Tapia Perurena (Pamplona, 1899-1957), mainly consisting of poems and a play. His poems have an extremely lyrical tone and deal with subjects related to nature and the earth. They are addressed from a romantic and Christian humanist perspective. The language he uses in his works is the highbrow, elaborate Basque common among writers of the day.

Keywords: Alexander Tapia Perurena; Basque literature; poetry; Navarre.